

*Милена Пешић**

НАЦИОНАЛНИ ИДЕНТИТЕТ И ИНТЕРКУЛТУРНИ ДИЈАЛОГ**

Сажетак

Културолошки и културно-политички аспекти феномена националног идентитета, представљају основни предмет овог истраживања. Успостављање интерпретативних релација између културе/културног идентитета и националног идентитета има за циљ фокусирање на његове позитивне функције. С циљем издвајања онога што овај феномен чини друштвено продуктивним обликом социјалне идентификације од оног негативног што има своје исходиште другим феноменима, односно ширем друштвеном, а пре свега политичком контексту, остварен је и осврт на деструктивне последице политичке/идеолошке инструментализације идентитетског дискурса. Будући да се у литератури неретко управо културна и етничка димензија националног идентитета узимају као спорне, у смислу опасности које носе есенцијалистичка тумачења, односно инструментализације од стране политичких стратегија, овакав поглед значи и могућност потпунијег разумевања феномена. Успостављањем овако постављених интерпретативних релација између националног идентитета и интеркултурног дијалога могуће је остварити увид у оно по чему национални идентитет и интеркултурни дијалог могу бити компатибилни; а једна

* Институт за политичке студије, Београд.

** Рад је реализован у оквиру пројекта 179009, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

од водећих идеја овог рада управо и јесте та да национални идентитет, као продуктиван вид социјалне идентификације и друштвеноисторијски конструкт, није инкопатибилан с процесима међународних интеграција, односно са интеркултурним дијалогом као њиховом релевантном социокултурном претпоставком.

Кључне речи: национални идентитет, друштвени конструкт, култура, политика, национални капацитети, интеркултурни дијалог, демократија, традиција, модернизација међународне интеграције

Уводна одређења

Тежиште истраживања овог рада је на културолошким аспектима феномена националног идентитета, прецизније на испитивању релација између културе/културног идентитета и националног идентитета с циљем издвајања позитивних функција које га одређују као друштвено продуктиван облик социјалне идентификације. Осврт на деструктивне последице политичке/идеолошке инструментализације идентитетског дискурса остварен је у мери у којој то захтева одвајање културолошке равни феномена националног идентитета од оног што инструментализује политичка стратегија. Културна и етничка димензија националног идентитета у фокусу су овог истраживања из два разлога: зато што се руководимо тезом да као што се политички феномени не могу редуковати на њихове политичко-културне аспекте, тако и одсуство увида у те аспекте значи непотпуност у разумевању феномена.¹; и зато што се у литератури често управо културна и етничка димензија националног идентитета, насупрот неспорној грађанско-политичкој димензији,² сматрају проблематичним, у смислу есенцијалистичких тумачења бременитих опасностима од политичких инструментализација, као исходишта међуетничких тензија/сукоба.

Смисао овог опсервирања састоји се у утврђивању релација између националног идентитета као колективног кул-

1 Уп. Радојчић, М., „Политичка култура као фактор разумевања друштвених промена“, *Филозофија и друштво*, 1996, бр. 9-10, стр. 185-192.

2 Базић, Ј., „Национални идентитет у процесу политичке социјализације“, *Српска политичка мисао*, 4/2011, 335- 354, Београд, стр. 336-337.

турног идентитета (идентификација са симболичким системима сопствене културе) и интеркултурног дијалога, као културолошке претпоставке процеса међународних интеграција. Како ћемо у овом раду настојати да покажемо, изван контекста политичке и идеолошке злоупотребе, национални идентитет као продуктиван вид социјалне идентификације и друштвеноисторијски конструкт, није инкопатибилан с процесима међународних интеграција, односно са интеркултурним дијалогом као њиховом релевантном социокултурном претпоставком.

Национални идентитет најчешће се одређује као свест о припадности одређеној нацији утемељена на уверењу о постојању „низа заједничких, објективних и субјективних, културних и социјалних, стварних и симболичких карактеристика, које уједно представљају и њене специфичне разлике“.³ Иако се као објективне заједничке одлике припадника нације често наводе и оне културне, национални и културни идентитет нису подударни.

Стављајући акценат на симболичко-културне атрибуте етничког идентитета,⁴ Ентони Смит га је на неки начин поставио и у саме културолошке основе нације. Међу издвојеним обележјима етничког и националног идентитета које аутор наводи, подударни су управо атрибуту претежно културне и историјске садржине и изразито субјективне природе. Као атрибуте етничког идентитета аутор наводи: колективно, *властито име; мит о заједничким прецима; заједничка историјска сећања* („култура сећања“ је примарна а не историјске чињенице); *један или више диференцирајућих елемената заједничке културе (језик, вера, обичаји, институције...); повезаност са одређеном „домовином“* – духовна приврженост и носталгија (митско и субјективно својство територијалне привржености); *осећање солидарности код значајних делова популације*.⁵ А битна обележја националног идентитета су по њему: *историјска територија, односно домовина; заједнички митови и историјска сећања; заједничка*

3 Павловић, М., „Глобализација и регионални културни идентитет“, *Појмовно-методолошки оквир проучавања етничког идентитета Срба у Батањи*, Београд, 1991, стр. 211.

4 Смит, А., *Национални идентитет*, Библиотека XX век, Београд, 1998, стр. 39.

5 Смит, А., нав. дело, стр. 39- 41.

масовна јавна култура; заједничка законска права и дужности припадника нације; заједничка економија с територијалном мобилношћу припадника нације.⁶

Проблем у вези са Смитовим одређењима обележја етничког/националног идентитета састоји се у ограничењима која носи „смештање институција и стваралаштва групе у самодовољно утврђену листу културних црта схваћених на неисторијски начин“; јер такав резон води у схватање које у културној промени види само осиромашење и погоршање. А у основи је погрешна свака концепција која у изолованости види принцип настанка и одржавања колективних идентитета, јер такво гледиште „згушњава друштвену реалност групе засноване на изолованости и њено културно изграђивање“. Стварност је да сва друштва/ нације/културе одржавају сталне, мање или више интензивне, односе са својим окружењем.⁷ Како нас подсећа Формозо, „акултурација није феномен од којег се може побећи“. ⁸ У том смислу Смитовом схватању може се приговорити, како истиче Сандра Раденовић, занемаривање једне од суштинских димензија идентитета (како индивидуалног тако и социјалног) а то је релација према „другоме“/другима, као и одсуство разматрања његове историјске природе, променљивости и релативности у односу на контекст и/или друге социјалне идентитете, што његов приступ у великој мери карактерише као статички. Јер, наведене компоненте националног идентитета нису ентитети *sui generis*, већ се, напротив, конструишу у релацији према другоме/ другима и у одређеном социокултурном/ историјском контексту.⁹

Ако појемо од поставки Загорке Голубовић да „ако је је култура ‘граматика друштвеног живота‘ (Harris), онда је

6 Нацију Смит одређује као именовану људску популацију „са заједничком историјском територијом, заједничким митовима и историјским сећањима, заједничком масовном јавном културом, заједничком економијом и заједничким законским правима и дужностима свих припадника. Смит, нав. дело, стр. 29-30; Уп. Голубивић, З., *Ја и Други: антрополошка истраживања индивидуалног и колективног идентитета*, Република, Београд, 1999, стр. 76.

7 Формозо, Б., „Расправе о етницитету“, *Идентитет(и)*, 295-312, Слио, Београд, 2009, стр. 295-297.

8 Формозо, Б., нав. дело, стр. 297-298.

9 Раденовић, С., „Национални идентитет, етницитет, (критичка) култура сећања“, *Филозофија и друштво*, 3/2, 2006, 220-237, Београд, стр. 226.

успостављање културног идентитета *condition sine qua non* не само свих форми колективног већ и персоналног идентитета¹⁰, можемо се сложити и с њеном тезом да су институције без идентификације појединаца са „симболичким универзумом“ културе који им лежи у основи, пуки инструмент, „организациона схема за функционисање стандардизованог понашања.“¹¹ Културни идентитет који се упоставља јесте то на основу чега институционализација као схематизација и стандардизација функционише као друштвени феномен. У том смислу национални капацитети идентификацијских образаца и шире, демократских политичких институција у друштву, показују своју продуктивну страну, кроз идентификацију грађана са културним, симболичким димензијама националног идентитета који би без истих био само пука правно-политичка норма.

Национални идентитет и критичка култура сећања

У литератури се неретко сусрећемо с тезом да нације израстају на основама одређеног, затеченог етничког реалитета, а исто тако и са оспоравањем било каквих континуитета између нација и етнија. Оно што је овде важније од разрешења ове теоријске дилеме јесте чињеница да тај етнички реалитет „може симболичко-митолошки подупрети осећање етничко-националног континуитета који, међутим, не мора да представља и стварни континуитет.“¹² Јер, како истиче Смит, стварање „кохерентне митологије и симболике једне историјске и културне заједнице“, на основу расположивих културних компоненти, представља важан услов опстанка и јединства нације, независно од тога колико су етничке везе биле јасне или исконструисане.¹² То је у основи један од важних разлога због којих сам појам етничког идентитета представља стални извор контроверзи како у научним тако и у политичким расправама, посебно када се он доводи у везу са културом, поистовећује са културним или верским иден-

10 Голубовић, З., нав. дело, стр. 35.

11 Жунић, Д., *Национализам и књижевност*, <http://rss.archives.ceu.hu/archives/00001127/01/133.pdf>, стр. 9.

12 Смит, Е., нав. дело, стр. 71.

титетом, односно када се тим поистовећивањима политички манипулише.

Путиња (F. Poutignat) и Стреф-Фенар (J. Streiff-Fenart) развили су становиште које пружа критеријум којим се етницитет специфично разликује од осталих категорија колективног идентитета, а то је његово оријентисање према прошлости. Реч је „о прошлости коју колективно памћење етничке групе преноси и интерпретира на селективан начин, те одређене личности и догађаје трансформише у сигнификантске симболе етницитета“. Дакле, како упућују поменути аутори, „иако нису супстанцијалне реалности, које вечито постоје, етничке групе се образују и одржавају само тако што се напајају у наталоженој историји.“¹³

Позивање на „примену историјских поука“ у јавним дискурсима важно је са становишта давања одређеног смисла садашњости, уливања сигурности и пружања оријентације. На тај начин снажи се свест о заједништву, развијају идеје и вредности важне за опстанак колектива, учествује се у нечему што има „виши смисао“, у „историјском трајању“ као континуитету „славних тренутака нације“.¹⁴

С обзиром на „симболичко-културни критеријум“ (Е. Смит) и „историјски критеријум“ (оријентисање етницитета према прошлости) (Путиња, Стреф-Фенар) како истиче Сандра Раденовић, као сегмент културног идентитета може се издвојити домен *културе сећања* нације; њу чине заједнички митови и историјска сећања, као и начини/механизми друштвеног преношења знања о прошлости, културе, „измишљања, обраде, одржавања, коришћења, потискивања, заборављања и преиначавања прошлости“. То су индивидуалне и колективне конструкције/слике прошлости које учествују у тумачењу садашњости и стварању визије будућности, али и учвршћују националне идентитете.¹⁵

13 Путиња и Стреф-Фенар издвојили су следеће кључне проблеме везане за етницитет: „1) проблем категоријалног атрибуирања којим актери себе идентификују и бивају идентификовани од стране других; 2) проблем граница одређене групе које служе као основа за дихотомизацију ми/они; 3) проблем фиксирања идентитетских симбола који заснивају веровање у заједничко порекло; 4) проблем значаја који задобија целина процеса којима етничке црте бивају истакнуте у друштвеној интеракцији.“ (Путиња, Стреф-Фенар, нав. према Раденовић, С., нав. дело, стр. 230-231)

14 Ђерић, Г., *Пр(а)во лице множине*, Београд, 2005, стр. 154, 157.

15 Раденовић, С., нав. дело, стр. 232.

Насупрот колективном памћењу, које представља „мозаик изабраних садржаја значајних за опстанак и интеграцију групе, те за очување њеног групног идентитета“, и које је динамичко и реконструктивно, будући да су потребе које задовољава променљиве, критичка или алтернативна култура сећања „тежи да се не ограничи само на распознавање разноврсних симболичких структура у оквиру појединачне и групне обраде прошлости, већ увек узима у обзир интересну, идеолошку, политичку и личну условљеност ових сложених процеса“. За њу је примарно питање зашто се и како памти, односно како се прошлост тумачи, јер уз материјалне остатке прошлости, симболе и значења узима у разматрање и идеологије, митове, предрасуде и стереотипије присутне у „актуалној употреби прошлости“. ¹⁶

Колективно памћење и култура сећања представљају део „културног апарата који гради смисао“, те стога не исказују само прошлост, већ обликују садашњост. Наиме, прошлост има важну улогу у склопу самовиђења индивидуа и група: слике прошлости редукују непрегледност минулих збивања, раздвајају важне од неважних дешавања, успостављају критеријуме традиције и формирања и одржавања идентитета за (нове) генерације, те постају емотивна основа поређења садашњег и прошлог стања, као и подстицај буђења осећања (не)задовољства садашњицом који гради пожељну/е визију/е будућег стања“. ¹⁷

Колико је важна критичка димензија културе сећања као саставног дела културног идентитета упућује и чињеница да је стални чинилац међуетничке напетости, а по Смиту чак и узрок етничког насиља (један од бројних) управо неравномерна расподела „етносторије“. Етноисторија може бити „важан извор културне моћи и жижа културне политизације“ уколико се одликује богатством и „аутентичношћу“. Заједнице таквих историја имају „такмичарску предност“ над другима где је ова оскудна или „сумњива“. Недостатак дуге, богате, непрекидне етноисторије надокнађује се неретко „културним ратовима“ у којима се филологија, антропологија и археологија користе за „утврђивање неизвесних ге-

16 Раденовић, С., нав. дело стр. 233.

17 Раденовић, С., стр. 234.

неалогича, укоревивање популација на домаћим теренима, документовање њихових особених црта, те за анектирање ранијих цивилизација¹⁸

Феномен који је Кристоф Цефрелот назвао „стратешки синкретизам“ састоји се у поступку којим се самодетинисање остварује у односу на другог, позајмљивањем од њега оне највредније и најефикасније културне особине.¹⁹

Како то Смит уопштава: „културно такмичење потхрањивано неравномерном расподелом етносторије погонска је снага у широко распрострањеним процесима вернакуларне мобилизације и културне политизације.“ Имајући то у виду, као и искуства последњих ратова на нашим просторима, можемо констатовати видовитост Смитове прогнозе према којој „с обзиром на број етничких заједница и категорија које се могу мобилисати поновним налажењем чак и неразговорних етноисторија, мали су изгледи да се културни ратови етница и нација окончају а национализам истисне.“²⁰

Национални идентитет и култура

Према најопштијем и уобичајеном савременом одређењу, нација се дефинише као „људска група углавном доста широка коју карактерише свест о јединству (историјском, друштвеном, културном) и жеља да се живи заједно“.²¹ Културно јединство нације, међутим, представља појам чије тумачење прате оштре контроверзе.

Појам „идентитет“ удружен са појмом „култура“ доживео је савремени научни и медијски успех. Како истиче Жан-Клод Руано-Борбалан, овај успех концепта потиче од чињенице да је концепт културног идентитета омогућио „да се наругамо старој расној теорији антрополога, која је подвргла колонизирани народе неограниченој доминацији“.²² Данашња употреба појма идентитета удруженог с појмом култу-

18 Смит, Е., нав. дело, стр. 352-354.

19 Бајар, Ж., „Имагинарно у идентитетској афирмацији“, *Идентитет(у)*, 384-391, Слџ, Београд, 2009, стр. 387-388.

20 Смит, Е., нав. дело, стр. 352-354.

21 Тијес, А. М., „Културна производња европских нација“, *Идентитет(у)*, 332-344 Слџ, Београд, 2009, стр. 333.

22 Руано-Борбалан, Ж., „Идентитет, ресурс за акцију“ *Идентитет(у)*, 419-424, Слџ, Београд, 2009, стр. 423-424.

ра је, међутим, у најмању руку двосмислена, а за неке ауторе и проблематична. У контексту одбране права угњетених, мањина, како наводи Борбалан, овај концепт „истовремено служи и да овековечи диференцијализам који није далеко од идеје о раси и може да подржи све национализме, ксенофобизме и етноцентризме.“²³ Упркос чињеници да појам културног идентитета може да конвергира са идејама интеркултурног дијалога, остаје негативни значењски потенцијал који се везује за екстреме поимања јединства националне културе, а са њим контроверзе у тумачењу.²⁴

Успостављање везе између културе и (националног/етничког) идентитета не мора нужно да значи усвајање концепта потупуне и безусловне културне хомогенизације и културног идентитета као окамањеног скупа културних обележја. Како истиче Антоњина Клосковска, хомогеност културе у односу на сваку од њених основних карактеристика представља увек само оквир „унутар којег се налази спектар разноврсних нијанси које одговарају индивидуалним варијантама реализације норми и културних образаца“.²⁵

У великим и сложеним друштвима, „и поред прецизно одређене политичке организације и граница, могу да постоје многе енклаве друштвених група и кругова који се одликују различитим варијантама културних обележја, а то је могуће пре свега у односу на језик, уметност, идеологију, веровања и науку“. Обимност друштва и сложеност његове структуре повлаче собом и његову хетерогеност с обзиром на одређене карактеристике његове „глобалне културе“. Јер, гранично поље одлика и културних утицаја који се међусобно мешају простире се преко формалних граница. Међутим, бројна антрополошка истраживања описаног карактера ипак дозвољавају да се утврди „тенденција заједничког појављивања

23 Руано-Борбалан, Ж., нав. дело, стр. 424.

24 О редукцијама мултикултуралистичког дискурса везаним за проблем културног идентитета опширније у Пешић, М., Новаковић, А., „Проблем идентитета и мултикултурализам“, *Српска политичка мисао*, 2/2010, стр. 141-164.

25 Седам основних елемената културе, по Антоњини Клосковској су: економска организација; политичка организованост, структура локалне заједнице; језик; фолклор и уметност, идеологија и веровања; и наука. (Клосковска, А., *Социологија културе*, Чигоја штампа, Београд, 2009, стр. 59)

неких културних одлика које или подлежу дифузији или се формирају у иманентном процесу развоја“.²⁶

Култура није ни примордијалистички „збир ванвременских одлика“ нити је „инертни ресурс“ на шта је у основи своде инструменталисти. Она јесте иманентно променљива, зато што постоји и функционише у условима перманентне акултурације, али према најчешће ограниченим могућностима и истовремено је процесуална и системска (отворени систем).²⁷

Постоји огромна различитост култура са гледишта могућности које њихова симболичка сфера оставља индивидуалним изборима и инвенцији појединаца који не затечене обрасце и норме своје културе реализују, мењају, одбацују, замењују другим који постају нове колективне представе. У тим процесима формирања културних индивидуалности посебности водећу улогу имају симболичка култура и друштвене интеракције. Сложеност друштва, разноврсност индивидуалних улога, бројност контаката подстичу, наравно, културне новине и мењање образаца.²⁸ Дакле, за разлику од етничког идентитета као неке врсте социо-културног „гена“, који добија снагу органске везе, национални идентитет је културно и политичко повезивање чланова које уједињује чланство у датој политичкој заједници као целини на основу прихваћених друштвених вредности и симбола, али на основу могућег избора, обезбеђујући интеграцију у једну супериорнију заједницу.²⁹

Осећање припадања нацији као културно-политичкој заједници друге је врсте него етничка припадност. Појединац јој припада јер усваја њене вредности и прихвата њене институције и норме, које може и критички преиспитивати; може да бира своју националност, и зато што није реч о безусловној идентификацији, па модерна нација нема моћ над појединцем какву има етничка група. У питању је разлика је између затвореног и отвореног идентитета, као разлика између припадности као нужности и припадности као избора. Постоје чак становишта по којима се развој индивидуално-

26 Клосковска, А., нав. дело, стр. 59-61.

27 Формозо, Б., нав. дело, стр. 307.

28 Клосковска, А., нав. дело, стр. 201.

29 Голубовић, З., нав. дело, стр. 79.

сти сагледава као процес еманципације појединаца у односу на властиту културу до оне тачке када се она за њега више не подразумева аутоматски, већ се он мора с њом идентификовати. Идентитет се, тако, односи на појединца, а преношење идентитета на групе схвата се метафорички.³⁰ Припадност модерној нацији не значи аутоматску примарност националне идентификације; појединац себе доживљава вишеструко: и професионално и класно и конфесионално, укључујући и доживљај да је грађанин света. У том склопу национална припадност не мора имати првенство. Стога је грађански национални идентитет богатији, јер није редукован на једну димензију, „јер путем националног идентитета не долази изравно ни до интегритета личности ни до социјалног интегритета“.³¹

Идентитет појединца неспорно има културне корене. Културни идентитет има своју објективну и субјективну димензију. Објективна димензија подразумева могућност сврставања појединаца према различитим културама (при чему су могући и бикултурални идентитети односно плурални културни идентитети) у том смислу што је културни идентитет/ припадност „емпиријска, односно дескриптивна категорија, ни у ком случају нормативна, односно дедуктивна“. Објективно културно обележје појединца особина је која се опажа споља и која настаје као последица фактора као што су држављанство, породично и регионално порекло, и која је независна од процене њеног носиоца. Уз овакво тумачење, под културалним идентитетом подразумева се и то, „да индивидуа саму себе приписује једној културној групи и да схвата себе као и своје делатности, веровања, животне планове у складу с том групом.“³² Ту смо већ на терену субјективне димензије културне/националне припадности. Концепт субјективног замишљања као основе националних идентификација Бенедикт Андерсон је продубљивањем културних корена на-

30 Дундаш, Б, „Културе идентитет. О њиховом проблематичном односу“, у *Зборник радова IV међународни интердисциплинарни симпозијум* (ур. Љ. Суботић), стр. 159-170; Филозофски факултет у Новом Саду, Нови Сад, 2006.

31 Голубовић, З., нав. дело, стр. 75, 78.

32 Britz, према Дундаш, Б, „Културе идентитет. О њиховом проблематичном односу“, у *Зборник радова IV међународни интердисциплинарни симпозијум* (ур. Љ. Суботић), стр. 159-170; Филозофски факултет у Новом Саду, Нови Сад, 2006.

ционализма поставио у само средиште разумевања феномена националног идентитета и нације схваћене као замишљене политичке заједнице, инхерентно ограничене и суверене.³³

Замишљање нације је стваран (иако делом субјективан) друштвени процес којим настаје својеврсна заједница. Нације су замишљене заједнице јер њихове припаднике не повезује међусобно познанство, већ систем представа о њиховом заједништву који живи у сваком од њих. Нације и национализми представљају тако „реалне феномене чија се производња врши на имагинрном плану“.³⁴ Ако је нација „замишљена политичка заједница“, онда је култура инструмент и медијум те имагинације.³⁵ Иако осећање културне посебности не представља нужан услов очувања одлика својствених одређеној култури, оно се ипак сматра важним фактором трајности и изразитог одвајања „културно једнородних група“. Знањецки је принципу посебности који су прихватили сви чланови приписивао основну функцији дефинисања „друштвених јединица културног карактера“; принцип издвајања тих група је „заједништво прихваћених вредности“.³⁶ Друштвене вредности представљају једно од важних подручја

33 Андерсон Б., *Нација, замишљена заједница*, Плато, Београд 1998, стр. 17.

34 Замишљање нације не треба мешати са измишљањем, лажношћу, како то по Андерсону чини Гелнер, истичући да се национализам лажно представља, што упућује на то да постоје „истинске“ заједнице „које можемо супротставити нацијама, на штету ових других“. (Андерсон, нав. дело стр. 18.) Концепт „замишљања нације“ омогућава да се избегне „есенцијалистичко и онтолошко квалификовање ‘суштине’ нације“, јер нације не поседују своју суштину по природи (антиесенцијалистичко одређење) нити постоје по природи (антионтолошки сегмент одређења)“ (Новаковић, А., Новаковић, А. (2009) „Замишљеност или измишљеност нације“, *Политичка ревија*, 4/2009, 187-198, Београд, стр. 189, 191) Тиме се избегава и сврставање „за“ и „против“ национализма, а с њим и нужне редукције које прате овакве приступе феномену.

35 Дундаш, Б., „Културе идентитет. О њиховом проблематичном односу“, у *Зборник радова IV међународни интердисциплинарни симпозијум* (ур. Љ. Суботић), стр. 159-170; Филозофски факултет у Новом Саду, Нови Сад, 2006.

36 На трагу ове идеје о јединству заједничких вредности, Дејвид Милер заједничку јавну културу схвата као базичну претпоставку националног идентитета. За њега брига за кохерентност и интегритет националне културе има и историјску димензију, а кад је тако, како истиче Кевин Робинс, она се претвара у преокупацију наслеђем и континуитетом. (Робинс, К., „Ка Лондону: граду изван нације“, *Студије културе* (ур. Ђорђевић, Ј.), 586-604, стр. 589-590, Службени гласник, Београд, 2008); Клосковска, А., *Социологија културе*, стр. 62, Чигоја штампа, Београд, 2005;

културног идентитета, јер чине главни референтни оквир за целокупно мишљење и понашање појединаца.³⁷ Флоријан Знањецки постулирао је „друштвени аксионормативни систем“ који чине „обрасци вредности и норме понашања као основе постојања и уједињавања свих културних феномена, као њихов заједнички принцип“. Као елемент заједничког симболичког система, вредности „одређују начине оријентације делатних људи према предметима и класама предмета“, пружајући принципе вршења избора³⁸ у оквиру алтернатива разних оријентација које се појављују у датој ситуацији, што по Парсонсу представља суштину друштвених процеса.³⁹

Схватање националне културе као непроменљиве стереотипне матрице која затвара друштвене групе у некакав статички оклоп, представља, међутим, једну је од двеју неприхватљивих крајности у њеног тумачења, јер „стварање култа које тражи непроменљивост културних облика, први је облик њихове супстанцијализације“. А већина творевина које се уобичајено називају нацијама садржи разне мешавине најразичитијих културних атрибута и не могу се сводити на неколико обележја. Не постоје „чисте културе“. Многа појединачна културна обележја надилазе границе и не могу се – или се могу само привидно ограничити према политичким категоријама (нпр. разликовање српског и хрватског језика, или низоземског и фламанског).⁴⁰ Међутим, као што је тачно да култура не може послужити за класификовање људи на нације, тачно је и то да је нација одређена културом и то у више смислова те речи.

За опсервирање карактера сталности националних идентификација утемељеног у култури, појам „културни образац“ (pattern of culture)⁴¹ показује се функционалним,

37 Голубовић, З., нав. дело, стр. 35-36.

38 Парсонс аналитички издваја „три механизма токова тих процеса: по мотивационој оријентацији, по оријентацији на вредности и на културне образце.“ (Клосковска, А., нав. дело, стр. 113)

39 Да би се одредио узајамни однос семиотичког и аксиолошког критеријума симболичке културе, потребна је релација са појмом значења. Међутим, како истиче Клосковска, оба аутора нејасно формулишу проблем повезаности вредности са сфером знакова и симбола. (Клосковска, А., нав. дело, стр. 114-115)

40 Камијери К., „Културне стратегије или хиљаду начина прилагођавања“, *Идентитет(у)*, 105-113, Слио, Београд 2009, стр. 108.

41 Рут Бенедикт, *Обрасци културе*, Просвета, Београд, 1976.

уз све условности његове савремене употребе. Наиме, као централни појам у тумачењу феномена интеграције културе, културни образац је у савременим приступима неретко оспораван. Тако је схватање америчке културалистичке струје која културне обрасце одређује као „културне моделе који обликују начине живота и начине представљања чланова неког друштва“ одбачено, јер је у основи сводило културе на непроменљиве функције друштвених колективитета.⁴² Описе културних целина створених по хармоничном образцу, са јасно одређеним границама треба, међутим, схватити не као реконструкцију стварности, већ пре као „арбитрарне конструкције“ истраживача, корисне за описивање и разумевање културне интеграције и њених карактеристичних obeлежја.⁴³

Подсетимо се Парсонсовог одређења по којем је главна функција културе као друштвеног подсистема одржавање обрасца и граница система својствених датом друштву.⁴⁴ Уз сав опрез према системским приступима и њиховим уједначавањима, неспорно је да култура врши такве функције, али под условом да друштвено-културне системе схватимо као отворене, само релативно изоловане, у интеракцији са ситуационим контекстом, као и то да су процесуалног карактера, односно да подлежу унутрашњим променама. Јер културе се додирују на својим периферијама и подлежу, кроз међусобне утицаје, процесима дифузије. „И фактор иманентних историјских преображаја, као и променљивост граница подједнако узрокују да интеграција ниједне културе није непроменљиво и апсолутно стање“.⁴⁵ Осим тога, појам колективног културног идентитета не претпоставља нужно једнообразност културних елемената током генерација, већ „осећање континуитета из генерације у генерацију дате културне популационе јединице“, утемељено на „основном ткиву културних елемената“.⁴⁶

42 Борбалан, Ж. К., „Изградња идентитета“, *Идентитет(и)*, 5-17, Клио, Београд, 2009, стр. 12.

43 Клоковска, А., нав. дело, 61.

44 Парсонс, Т., *Модерна друштва*, Градина, Ниш, 1992.

45 Клоковска, А., нав. дело, стр. 52.

46 То основно ткиво културних елемената састоји се од тзв. „културе сећања“, од представа о „колективној судбини“ дате културне популационе јединице и њене културе; на темељним обрасцима мита, симбола и вредности који

Савремена промишљања феномена колективности уважавају чињеницу да појединци одржавају бројне и разноврсне, врло променљиве везе са својим заједницама и својим веровањима. Стицање културног идентитета, који традиционално обележава хомогеније заједнице данас изгледа још отвореније.⁴⁷ У модерном свету екстремне плурализације вредности, социоекономске и социокултуралне кризе, међутим, без културног обрасца као носиоца вредности тешко је створити стабилан идентитет и оријентације у животу. При том, стабилан идентитет значи динамичан а не статичан идентитет.

Култура као „симболички универзум“ пружа појединцима, за адаптацију неопходан референтни оквир, својим значењима, вредностима и правилима; а културни идентитет даје им нешто својеврсно, што је специфична одлика људске врсте и то „на двоструки начин: као „генеричка култура“, односно као начин на који су људска бића организована, и као „диференцијална култура“, тј. као историјска спецификација прве и својеврсне интерпретација општег (људског) начина живота. Као интерпретација дате друштвене реалности, култура омогућује конкретније ситуирање индивидуа у социјални контекст, јер пружа могућност разумевања специфичних значења која се разликују од културе до културе и дају једној популацији својеврност, а не само заједнички оквир“. ⁴⁸ У том смислу, културни стереотипи имају важну улогу у остваривању културног идентитета. Они функционишу као „системи нормативних постулата“, односно „структуре перцепције/интерпретације света“, „у смислу серија замисли које су схематизоване путем социјализације и образовања“. ⁴⁹ Основу тог процеса чини способност симболизације и разумевања

спајају узастопне генерације припадника популационе јединице, одвајајући их од „неприпадника“, око којих се учвршћују црте културне диференцијације. Смит, Е., нав. дело, стр. 46-47; 227-228.

47 Руано-Борбалан, Ж., „Изградња идентитета“, *Идентитет(и)*“, 5-17, стр. 12, Слио, Београд, 2009.

48 Голубовић, З., нав. дело, стр. 33.

49 Nuttin, J, 1980, према Голубовић, З., нав. дело, стр. 33. О смислу и значају стереотипа у дискусијама нације опширније у „Национални идентитет у дискурзивној пракси: једно промишљање у мултидисциплинарном кључу“, *Политичка ревија*, 2/2012, 1-27, Београд се учвршћују црте културне диференцијације. Смит, Е., нав. дело, стр. 46-47; 227-228.

значања унутар заједничког оквира интерпретације света и понашања. Појединци доживљавају свет разумевајући на одређени начин, што је својеврсна „интерпретација у интер-субјективној размени са другима“.⁵⁰

Ревитализација културног идентитета и нагласак на властитој култури представља делом и реакцију на утицај других култура, средство стварања друштвене кохезије, афирмације властитог идентитета и повезаности с припадницима исте културе, што за последицу може имати опадање толеранције/отворености према другим културама и њиховим носиоцима. То међутим не значи да је свака афирмација културног идентитета нације део националистичког дискурса. Напротив, имајући у виду сложености позитивних функција националног идентитета, а посебно његове културне и етничке димензије, можемо га сматрати продуктивним обликом социјалне идентификације.

Позитивне функције националног идентитета толико су неупитне у науци да око њиховог схватања готово да постоји консензус између „традиционалиста“ и „модерниста“. Национални идентитет на спољашњем плану одређује/обезбеђује „друштвени, економски и политички простор у коме припадници нације егзистирају“; на унутрашњем плану његове функције се огледају у процесима социјализације појединаца за држављанина и грађанина дотичне нације; кроз репартоар заједничких вредности, симбола и традиција који ствара споне, претпоставке за „сарадњу супротстављених социјалних слојева и њихово прихватање заједничких вредности и традиција, односно јединствено колективно самодифинисање“.⁵¹ Ентони Смит издвојио је, као спољашње функције националног идентитета: територијалну, економску и правно-политичку функцију легитимисања законских

50 Стварање значења „подразумева ситуирање израза и догађаја у структуриране оквири који се повезују са оним што нам је познато и који омогућују наше сналажење у свом сопственом свету. Разумевање значења зависи од тога како ће их разумети други са којима живимо у истој култури, а то је примарни предуслов људске солидарности, како истиче Загорка Голубовић. Култура и индивидуалност учествују узајамно у стварању значења, „јер схватити значење (to grasp a meaning) и препознати се у том чину ствара основу да би људска бића живела заједно у симболички регулисаном систему.“ (Brunner, J., према, Голубовић, З., стр. 34)

51 Цветковић, В. Н., „Национални идентитет и реконструкција институција у Србији (идеологије, образовање, медији)“, *Филозофија и друштво*, XIX-XX, 2002, 51-75, стр. 53; Београд; Уп. Смит, Е, нав. дело, стр. 32-34.

права и дужности, правних институција које одражавају специфичне вредности и особине нације, традицију и обичаје; и унутрашње функције националног идентитета: етничку и културну које поретпостављају: остваривање друштвених спона међу припадницима нације посредством репертоара заједничких вредности, симбола и традиција; социјализацију припадника нације као држављана и грађана која се постиже стандардизованим системима масовног образовања; и лоцирање и одређивање појединачних идентитета „крз призму колективне личности и њене особене културе“, односно посредством националног идентитета.⁵²

Национални идентитет и политичка стратегија

У овом делу рада полазимо од тезе о неприхватљивости истраживачких приступа који позивање на идентитет или културу сагледавају искључиво га свдећи на „израз идентитетских стратегија, одбране од владајућих или искључених друштвених група,⁵³ или на „политичку стратегију“. Политички простор савремених демократија последњих двадесетак година опседнут је идентитетским дискусијама. Идентитетска стратегија представља, за појединце као и за организације или заједнице, један од важних извора политичке акције, развијајући се у све афирмисанијем демократском простору.⁵⁴ Идентитетски дискурс функционише данас и у научном и у политичком и у уметничком регистру. По Борбалану, међутим „идентитетски говор“ има свој систем анализе догађаја који омогућава да изаберемо пријатеље и разликујемо своје непријатеље. Он омогућава начин да се пронађу одговорни“. Тако постављен, идентитетски дискурс заиста и јесте „стратешко средство за оспоравање или освајање власти“⁵⁵, премда то није у својој основи.

То што у многим регионима света национални и етнички идентитет „дејствују“ као инструменти за освајање

52 Смит, Е, нав. дело, стр. 34; Уп. Раденовић, С., нав. дело, стр. 226.

53 Руано-Борбалан, Ж., „Идентитет, ресурс за акцију“, *Идентитет(и)*, *Clio* Београд 2009, стр. 424.

54 Руано-Борбалан, Ж., „Изградња идентитета“ *Идентитет(и)*, *Clio*, Београд 2009, стр. 14.

55 Руано-Борбалан, нав. дело, стр. 421-422.

власти могуће је због њихове манипулативности која делом проистиче из „великог емоционалног легитимитета“⁵⁶ који уживају, а делом је утемељена у „системима политичке социјализације који уз основне вредности либералне демократије у грађане од малих ногу „усађују“ и лојалност нацији/домовини као вредност. Карактер ове лојалности у великој мери зависиће од тога да ли је политичка култура датог друштва инклинира ауторитарном или демократском обрасцу. Политичка социјализација обухвата „целину свих процеса путем којих се превалентне политичке норме политичке културе датог друштва стичу, одржавају и мењају.“⁵⁷ Како истиче Јован Базић, политичку социјализацију треба сагледавати у контексту политичке културе „која се преноси с једне генерације на другу, трансформише у складу са променом социјано-политичких услова.“⁵⁸

Национална припадност може се у основи тумачити с једне стране као потреба за сигурношћу и заштитом коју искоришћава идеологија: „парола о националном идентитету убацује сигурност на мјесто сигурности протурјечног перципирања стварности“⁵⁹; с друге стране може се фокусирати на позитивну функцију националног идентитета као реакције на друштвену дезорганизацију с циљем реинтеграције појединца у „мање аномијске и отуђујуће“ друштвене заједнице него што је глобално друштво; насупрот национализму који ствара само привидну реинтеграцију затварајући појединце у „апсолутизоване оквире своје нације“, делујући као „редукционистичка идеологија“.⁶⁰

Како год приступали проблему манипулности националне идентификације, увек је на грађанима коначни избор

56 Нација и национални идентитет побуђују снажан осјећај привржености. Разлог за то лежи по Андерсону, с једне стране у томе што се, без обзира на стварну неједнакост, нација увек поима као као снажно хоризонтално другарство/братство, а с друге стане зато што је нација „световни начин да се судбина претвори у континуитет, да се случају да смисао, „успостављањем везе између мртвих и још нерођених покољења мистеријом регенерације“; а по аутору, „мало је ствари било (и још јест) погодније у ту сврху од идеје нације“ (Андерсон, Б., нав. дело, стр. 22)

57 Подунавац, М., према Базић, Ј., нав. дело, стр. 340.

58 Базић, Ј., нав. дело, стр. 340.

59 Claussen, према Кодрић, С., „Идеологија националног идентитета и националне културе“, у зборнику У част Пера Јакобсена, (ур. Ајдачић, Д., Лазаревић Ди Ђакомо, П.), 225-239, Београд

60 Парсонс, Т., нав. према Голубовић, З., нав. дело, стр. 87.

да ли ће политичко предузетништво своје владе схватити/прихватити или не као национални интерес. Свака политичка елита тежиће стварању и ширењу представа националног/колективног идентитета које су у складу са њиховим политичким циљевима. Уколико се оствари идентификација дате политичке агенде и националног интереса, захтевана послушност више не изгледа као пуко подређивање интересима власти. Овакво виђење у извесној мери ипак је инструменталистичка редукација која грађење колективних идентитета своди на политичке циљеве не бавећи се природом интеракција од којих зависи њихово спровођење, као и неутралишућим дејством супротних сила које чак могу да доведу до супротног ефекта. У јавној сфери, као сфери отворености у којој се води стална борба раличитих дискурса за престиж у означавању друштвене стварности и њених феномена па и различитих идентитета који се у њој афирмишу, манипулативни обрасци националне идентификације улазе у конкурентске односе (више или мање равноправне зависно од остварене демократичности јавног домена) са другим образцима. Уз, то, што је посебно важно, инструменталисти културу свде на „инертну могућност, „ресурс“ из кога би група/странка/власт по сопственој вољи црпеле своје амблеме“, ⁶¹ остављајући по страни осећања, норме и вредности који се трансгенерацијски преносе процесима социјализације и усвајају великим делом несвесно.

Једну од најекстремнијих редукација у истраживачком приступу представља она која у сваком успостављању веза између националног и културног идентитета види политички предумишљај њихове злоупотребе. „С обзиром да увјерење о постојању културног идентитета конструирају политичари, они су одговорни за све конфликте који настану због позивања на културни идентитет“(...) „доказано је, наиме, „да су политике идентитета конструисане од стране заинтересираних политичких актера, да служе доласку на власт односно одржавању на власти елита и да због конкурентског односа често воде у политичку нестабилност па и у оружани конфликт.“⁶² Оно што је овде спорно јесте то пои-

61 Формозо Б., „Расправе о етницитету“, *Идентитет(у), Clío*, Београд 2009, стр. 300.

62 Кордић, С., нав. дело, стр. 232.

стовећивање негативног екстрема испољавања и злоупотребе феномена и самог феномена. Тако је по Бајару, „афирмација неког културног идентитета увек (...) сама по себи могући извор сукоба, па чак и тоталитаризма.“ Једна култура замишљена као „аутентична“ дефинише се као супротност суседним културама, које се схватају као радикално другачије; та претпоставка неидентичности једнака је по аутору принципу искључивости, чији је логички закључак операција етничкогчишћења. Међукултурна размена доживљава се онда као претња „аутентичности“ културног идентитета на који се позива.“ Један од негативних трендова у савременом промиљању феномена националног идентитета представља управо оваква врста неприхватљивих редукција.⁶³

Етнополитички ентитети као новија творевина, представљају по Бајару „плод инжењеринга за стварање идентитета“⁶⁴; он је настојао да покаже како верске, језичке, етничке разлике, али и солидарност постоје у снажном облику само онда када се употребљавају с политичким циљевима. Заправо, значај који ове разлике добијају интензивира се у временима нестабилности, друштвених и политичких промена, односно онда када је потребан „други“ као „непријатељ“, како би се у „атмосфери угрожености“ лакше придобила подршка припадника заједнице. С тим циљем активира се етнички идентитет који „одређује симболичку конструкцију културне разлике и дихотомозацију других као странаца. Етнички идентитет представља „аутентични групни идентитет“ који врши своје „природне“ функције све док не постане база политике и идеологије и прерасте у етнонационализам; када постаје моћно оружје политичара који врше политичку мобилизацију „користећи етничке категорије као референтне тачке за политички идентитет.“⁶⁵ Путиња тако истиче разлику између „етничитета као антрополошке/социолошке категорије и национализма као политичког програма“, при чему се тај програм да би се остварио поистовећује

63 Бајар, Ж., нав. дело, стр. 389.

64 Руано-Борбалан, Ж., „Култура, вредности, све постмодерне?“, *Идентитет(и)*, Слио, Београд 2009, стр. 326.

65 Голубовић, З., нав. дело, стр. 77.

са етицитетом (етноцентризам) и тако прибавља колективно осећање идентитета.⁶⁶

Будући да је неодвојив од појма културне заједнице (групе која дели препознатљиве културне вредности), културни идентитет представља извориште опасности од поистовећивања културне заједнице са етничком и религијском „јер се у том случају – као што искуства показују – културни плурализам преводи у етнички и религијски плурализам који неизбежно добија политичку димензију и води конфлик-тима.“⁶⁷ Стварање и снажење културних идентитета, подвргнуто политичким процесима, посебно борбом за власт, ослања се на постојеће традиције, неретко на верску. Многи савремени међуетнички сукоби почивају на радикализацији идентитета, праћеној инструментализацијом верских, етничких или других традиција.⁶⁸

Традиција представља „незаобилазни феномен у односу на који се поларизују идеје о националном идентитету“. Иако термин који који означава пренос укупних знања о свету и човеку, традиција се користи и у другачијим значењима, а проблем настаје како „због његове различите и неуједначене употребе тако и због недефинисања начина приступања овом феномену“. Од најопштијег значења „преношења културе са генерације на генерацију, односно укупног културно-историјског и материјалног предања, преко елемената тог предања који имају реални или фиктивни историјски континуитет, и инструментализације тих елемената као пожељних видова историјске прошлости, до разумевања традиције као неприкосновеног концепта моралног поступања, и на крају до негативних одређења овог појма, у смислу назадних, ретроградних културних садржаја, који упућују на статичност, непотребни баласт, отпор променама, кочнице модернизације, интерграције“ значења традиције се зависно од позиције актера у јавном животу и саморазумевања крећу углавном у овом распону.⁶⁹

На крају можемо закључити да је у системима националне идентификације неспорно постојање конфронтирајуће

66 Голубовић, З., нав. дело, стр. 90.

67 Жунић, Д., нав. дело, стр. 16.

68 Руано-Борбалан, Ж., нав. дело, стр. 326.

69 Ђерић, Г., нав. дело, стр. 171.

супротности између традиционализма и модернизације, али да јесте спорно када се и сама традиција и етноси као њени носиоци, тумаче у контрасту са савременошћу и модернизацијом. Јер, „процес успостављања и развоја националног идентитета претпоставља стално преиспитивање културних вредности па је зато често на виду сукоб између традиције и иновације“.⁷⁰

*Интеркултурни дијалог: отварање према
„другости“/различитости*

Један од значајних помака у третирању репрезентације идентитета које је донео мултикултурализам представља истицање у први план проблема комуникације идентитета (и култура). У том смислу наглашава се да јавна сфера „не може да буде домен апстраховања од појавних форми различитих културних идентитета“, већ напротив треба да постане медијум њихове комуникације и афирмације, како би отвореношћу своје комуникационе структуре омогућила појаву различитости.⁷¹

Основно полазиште, базирано на промишљању и уважавању мултикултуралности савремених друштава, је следеће: ако су, према класичном либералном учењу, сви људи у својим правима рођени једнаки, такве морају бити и њихове културе, с обзиром на то да су оне, најпре, једнако вредне, а потом и кључне за обликовање идентитета појединаца. Критеријуми једне културе не смеју се примењивати у вредновању и оцењивању других култура, од којих свака за себе твори „посебан ентитет с властитим вредносно-нормативним склопом“. Зато је најважније свим културама осигурати исте друштвене и културне могућности развоја унутар друштвене заједнице и свака пракса која је у супротности с овим принципима нелегитимна је и израз је етноцентризма.⁷² Ова нормативна полазишта мултикултурализма упућују на велики значај који у савременим плуралистичким друштва-

70 Базић, Ј., нав. дело, стр. 33б.

71 Лошонц А., „Културна плуралност, различитости или пракса прихватања“, *Нова српска политичка мисао*, вол. VIII, бр. 1-4, 7-25, . Београд, 2001, стр. 14-15.

72 Пузић, С., нав. дело, стр. 64.

ма има интеркултурна комуникација, на шта посебно указује и развој интердисциплинарних теоријских приступа под овим именом.⁷³

Идеја интеркултурне комуникације претпоставља пре свега један шире схваћен концепт културе, и савремено разумевање исте. Шире схватање појма културе подразумева „осим видљивих објективација (артефакти, радње, понашање) и невидљиве субјективације: вредности и норме, ставове и представе, идеје, начине размишљања и матрице перцепције“.⁷⁴ Савремени поглед на културу не разумева је више као стабилну, непроменљиву целину знања, веровања, обичаја и вредности одређене заједнице. А управо тај концепт културе као затвореног система омогућавао је приступ у коме су се културе међусобно поредиле и вредновале. Међутим, овај концепт доживео је бројне критике још на почетку 20. века. Култура се у савременим приступима поима као флуидна, динамичка, променљива категорија, као процес.⁷⁵

Насупрот ставу сврставања култура на основу неке скале вредности, антропологија је понудила основе релативизма: „с једне стране свака култура је усмерена „на саму себе“, односно себе схвата у односу на модел од кога потиче, а с друге стране ниједан модел не може се посматрати на основу неког другог“. Мера за културу, дакле, не постоји. „Култура није непроменљива стереотипна матрица која затвара групе у неки статички, невидљиви оклоп. Културе се мењају а појединци усвајају за себе различите „културне стратегије.“⁷⁶ Према ситуационистичком гледишту, „системи колективног значаја се праве према потребама људи, чији је удео променљивости велики у интеракцији са околинама које се и саме мењају и мењају проблеме са којима се суочавају. Културе су тако историјске еволутивне творевине (што релативизује појам „културе порекла“) и које, осим тога, много дугују узајамном прожимању.“⁷⁷

Сусрети међу културама не полазе од нулте тачке, већ су, напротив, несвесно одређени ранијим контактима или

73 Опширније у Рот, К., *Слике у главама*, Београд, 2000.

74 Рот, К., нав. дело, стр. 309.

75 Rapport, N., Overing J., „Culture“, in: *Social and Cultural Anthropology: The Key Concepts*, Routledge, London, pp. 92–102, 2000, стр. 94-95.

76 Камиљери, К., нав. дело, стр. 105.

77 Камиљери, К., нав. дело, стр. 106.

историјским искуствима са другом културом, сачуваним у колективном памћењу. Сваки културни контакт одређен је и сопственим и пренесеним искуствима који су добили свој израз у специфичним представама о „другом“.⁷⁸ Неретко, те представе су оптерећене етничким стереотипима.

Зато би интеркултурна комуникација, која треба да пружи теоријску подршку разумевању међу заједницама и дијалогу међу културама требало да се, с једне стране, бави „навикама у перцепцији и схемама тумачења, настанком стереотипа и њиховом употребом, док с друге у свакој култури мора да издвоји средишње вредности и норме, појмове и представе о свету, стандарде и матрице“.⁷⁹

Историја је показала да је произвођење „другости“ много пута опробано и потврђено средство за конструисање идентитета, у „условима угрожености“ када други постаје „непријатељ“ он постаје и катализатор идентитета, јер тада у самоодређењу разлике у односу на „другог“ добијају примат.⁸⁰

Проблем различитости једно је од великих питања која је мултикултурализам покренуо. Уз демократску идеју о заједништву истоветних, односно заједништва на основу оних карактеристика које сви делимо, по којима смо једнаки, мултикултурализам уводи у друштвено поље „дисоцијативне моменте“, дистинктивне идентитете, заправо, заједништво култура на основу онога што није заједничко, што не делимо. „Реч је о различитим искуствима и различитој историјности; мноштву испреплетених пресецајућих животних форми са прелазима, чвориштима, конфликтним зонама али и могућностима превођења“. У основи је реч о контрадикторном захтеву: обезбедити поштовање културних разлика,

78 Искуства културног плурализма савремених друштава утичу на уобличавање једне нове културне политике различитости коју прате и нове „форме интелектуалне свести“, које афирмишу: „разбијање монолитног и хомогеног у име разноликог, мноштвеног и хетерогеног; одбацивање апстрактног, општег и универзалног, због конкретног, специфичног и посебног“; њима су својствене историзација, контекстуализација и плурализација, окретање ка неизвесном, привременом, променљивом, експерименталном, покретном и мењајућем“ (Вест, К., нав. дело, стр. 242); Рот, К., нав. дело, стр. 270.

79 Рот, К., нав. дело, стр. 310.

80 Ђурић, Ј., „Идентитет и интеркултуралност – Србија као место прожимања Балкана и (Средње) Европе“, стр. 223.

али у оквиру система понашања који омогућују њихово превазилажење.⁸¹ Разумети другог као сличног, и сходно томе као једнаког, али и као различитог; као субјекта права које је истоветно с нашим, али и с различитошћу у односу на нас која ужива јавно признање.⁸²

За разлику од мултикултурализма који подразумева мање или више независну коегзистенцију култура, интеркултуралност је појам који треба да се потврди „у акцији остваривања узајамности равноправног прожимања и пуноправне размене свих култура које долазе у додир“.⁸³ Под условом да овај концепт интеркултуралности буде реално подржан – политичким и економским чиниоцима, он би могао да буде подлога за „интегративну реконструкцију идентитета, што би значило да би могао да допусти да у њему дође до прожимања и преламања различитих култура кроз различите слојеве индивидуалних и колективних идентитета“.⁸³ А у условима сталних промена и растуће социјалне рефлексивности могу се одржати само културе способне за рефлексивну самотрансформацију. У том смислу мултикултуралистички пројекат заштите мањинских култура правним мерама заиста личи на заштиту култура као „угрожених врста“; подразумевајући колективна права и обавезе, он одузима култури њену виталност, а појединце спутава у критичком промишљању/избору идентитета; а како истиче Јирген Хабермас, само културе које пристају на демократски дијалог завређују право на признање, а само оне способне за рефлексивну трансформацију кроз учешће у дискурзивним праксама савремених мултикултурних друштава добијају могућност за опстајање.⁸⁴

Државе развијеног Запада током друге половине 20. века посветиле су озбиљну пажњу теоријским и практичним питањима унутрашњих међукултурних односа, разрађујући стратегије и технике успостављања међукултурне комуникације унутар сопствених заједница, будући да се она показала

81 Камилјери К., „Културе и стратегије, или хиљаду начина прилагођавања“, у *Идентитет(у)*, стр. 112.

82 Лошонц, А., нав. дело, стр. 13-14.

83 Ђурић, Ј., нав. дело стр. 229.

84 Пузић, С. (2004), „Мултикултурализам и изазови посттрадиционалне плурализације“, *Политичка мисао*, вол. XLI, бр. 4, стр. 59–71, Загреб, стр. 64.

као важан услов одржавања друштвене стабилности. Свест о нужности очувања разноврсности културних модела сменила је бојазан од губитка културног идентитета, будући да је постало јасно да се сваки културни модел означен као национални састоји од различитих културних модела, „унутар којих се могу развити ниже локалне варијанте, све до појединачних, индивидуалних интерпретација реалних појединаца као носилаца/интерпретената културе.“⁸⁵

Опстанак различитих културних модела „у ширем територијалном, националном или глобалном окружењу могућ је, дакле, само ако постоји ефикасан механизам за превазилажење културних сукоба“.⁸⁶ Један од њих је свакако интеркултурни дијалог схваћен као „модел управљања културном разноликошћу“.⁸⁷

Стварна комуникација између припадника различитих култура представља велики изазов. Култура утиче на ефектно међукултурно разумевање на три основна начина: као „когнитивно ограничење/збуњеност“; у питању су оквири односа или погледи као позадина у коју и са којом се нове информације упоређују и уграђују;“ као „ограничења у понашању“, у том смислу да свака култура има своја правила о прописаном понашању која утичу на вербалну и невербалну комуникацију; и „емотивно ограничење“ као производ разлика у начинима испољавања емоција. Културни конфликти последица су разлика у вредностима и нормама понашања људи из различитих културних модела.⁸⁸

Питање вредности има централну улогу будући да се заједнички именитељ сваког идентитета налази на основу одговарајућих заједничких вредности. Управо зато, у основи интелектуалног дијалога као модела за управљање културном разноликошћу стоје „заједничке основне вредности, поштовање заједничког наслеђа и културне разноликости, као и уважавање достојанства сваког појединца“; у овом

85 Гавриловић, Љ., „Меклуан и сан о Златном добу шљиве“, *Нова српска политичка мисао*, вол. VIII, бр. 1-4, стр. 7-25, Београд, стр. 125.

86 Исто

87 Бела књига о интеркултурном дијалогу, Савет Европе, Стразбур, 2008, http://www.coe.int/t/dg4/intercultural/Source/Pub_White_Paper/WhitePaper_ID_SerbianVersion.pdf,

88 Гавриловић, Љ., нав. дело, стр. 128-129.

смислу интеркултурни дијалог има важну улогу у спречавању да етничке, верске, језичке и културне разлике/поделе постану основа затварања према „другом“ и другачијем; он треба истовремено да уважи различитост и подржи социјалну кохезију схваћену као „способност друштва да обезбеди добробит свим својим члановима уз минимално истицање различитости и без поларизације“ Корпус људских права потврђује „да су сви људи једнаки, али и на јединствен начин посебни. Асимилација одређеним ентитетом без признавања разноликости значила би хомогенизацију и губитак виталности, док би разноликост без заједништва и солидарности онемогућила обострано поштовање и социјалну инклузију“.⁸⁹

Декларација о културним правима одређује културни идентитет као „јединство елемената по којима се једна личност или група самоодређује, представља и чини препознатљивом; културни идентитет подразумева слободу и дигнитет личности, истовремено и њену инкорпорираност у разнолике културне процесе, посебне и опште, историјске и окренуте будућности“.⁹⁰

Плурализам савремених друштава чини „истинско прихватање и уважавање разноликости и динамике културних традиција, етничког и културног идентитета, верских схватања, уметничких, књижевних и социоекономских идеја и појмова“ као основна претпоставка хармоничне сарадње и социјалне кохезије унутар савремених мултикултуралних друштава.

Закључак

Нестајање традиционалних културних идентитета оставља појединце без оквира културе на коју су навикли, што свакако представља неки облик удара на идентитетску формулу, утолико више што постоји бојазан да „прекидање дуготрајних културних циклуса, чија је улога да повезују смисао садашњости с прошлошћу и будућношћу идентитета“, може да значи свођење колективних идентитета на „функције у технологији владања“. Међутим, идентитети, као што знамо, нису монолитни и статични већ се састоје из

89 Бела књига о интеркултурном дијалогу, стр. 2, 7, 8

90 Жунић, Д., нав. дело, стр. 16.

„многих повезаних, изукрштаних, или преклапајућих слојева, на које можемо утицати који, иако су потенцијално дати, могу да буду мењани, напуштани и изгубљени, наметнути и отети“ и поново (ре)конструисани.⁹¹

Национални идентитет није инкопатибилан са идејама и праксама интеркултурног дијалога, а не мора нужно бити ни у колизији са процесима модернизације, јер та релација зависи од укупног односа друштва према модернизацијским процесима, од његове политичке културе (ауторитарна или демократска у основи) од дискурса националне репрезентације који доминирају у јавној сфери, односно од њеног карактера. Уважавање културног плурализма и фрагментарности као одлика савремених друштава упућује на важност отворености јавне сфере за различите „гласове“, идентитете, интересе, културе, као сфере сталних промена које доносе комуникативне праксе, како у односу снага међу владајућим и конкурентским дискурсима, тако и у смислу идентитета који се у њој промовишу и трансформишу.

Када је у друштву на снази ретрадиционализација, јасно је да ће системи националне идентификације попримати ретроградне форме интерпретације. Али ни традиција и континуитети националне идентификације по себи, схваћени овде кроз принцип сталности унутар промена, не подразумевају нужно културну хомогенизацију као идентитетско затварање и окамењивање дистинктивних културних обележја. Реафирмација националног идентитета карактеристична за времена великих друштвених и политичких промена и идентитетске нестабилности не мора нужно значити ретрибализацију; као што ни његове реформулације, које би га учиниле примереним и продуктивним у времену „постнационалних“ културних и политичких интеграција не значе његово оспоравање. Вредности на којима почивају све нације, као и њихове уније, исте су оне демократске вредности слободe и права појединаца, друштва једнаких шанси, грађанских слобода, одговорности и солидарности, владавине права. Појаве радикализације идентитетских дискурса и њихове идеолошке и политичке манипулације не могу утемељити оспоравање националног идентитета као продуктивног вида

91 Ђурић, Ј., нав. дело, стр. 229.

социјалне идентификација, нити приписивање истом анти-модернизацијског и антиинтеграцијског карактера.

Milena Pestic

*NATIONAL IDENTITY
AND INTERCULTURAL DIALOGUE*

Summary

The focus of this paper is on the cultural aspects of the phenomenon of national identity, namely the research of relations between culture / cultural identity and national identity with the aim of separation of positive features that define it as a socially productive form of social identification. Review of the destructive consequences of the political / ideological instrumentalization of identity discourse has been made to the extent it requires the separation of social and productive dimensions of the phenomenon of national identity from what instrumentation political strategy. The cultural and ethnic dimensions of national identity in the focus of this study because the literature often exactly cultural and ethnic dimensions of national identity are considered problematic in terms of essentialist interpretations breeding dangers of political instrumentalization. The meaning of this observation lies in establishing such interpretative relationship between national identity and intercultural dialogue which accentuated the thing they can be compatible confirm the thesis of this work leading to a national identity as a productive form of social identification and socio-historical construct, not incompatible with the processes of international integration and the intercultural dialogue as it's relevant socio-cultural assumption.

Key words: national identity, a social construct, culture, politics, national capacities, intercultural dialogue, democracy, tradition, modernization, international integration

Литература

- Андерсон Б. (1998) *Нација, заммиљена заједница*, Плато, Београд
- Базић, Ј., (2011), „Национални идентитет у процесу политичке социјализације“, *Српска политичка мисао*, 4/2011, Београд
- Бајар, Ж. Ф. (2009) „Имагинарно у идентитетској афирмацији“, *Идентитет(у)*, Clío, Београд, стр. 384-391.
- Бела књига о интеркултурном дијалогу, Савет Европе, Стразбур, 2008, http://www.coe.int/t/dg4/intercultural/Source/Pub_White_Paper/WhitePaper_ID_SerbianVersion.pdf
- Бер, В. (2001), *Увод у социјални конструкционизам*, Београд
- Голубовић, З. (1999), *Ја и други. Антрополошка истраживања индивидуалног и колективног идентитета*, Република, Београд
- Вест, К. (2008), „Нова културна политика различитости“, *Студије културе*, (прир. Ђорђевић, Ј.), стр. 423-435, Службени гласник, Београд
- Ђерић, Г. (2005), *Пр(а)во лице мноијсине*, Београд
- Жунић, Д. *Национализам и књижевност* <http://rss.archives.ceu.hu/archive/00001127/01/133.pdf>
- Камијери К. (2009) „Културе и стратегије или хиљаду начина прилагођавања“, *Идентитет(у)*, Clío, Београд 105-113.
- Кодрић, С., (2010) „Идеологија националног идентитета и националне културе“, у зборнику У част Пера Јакобсена, (ур. Ајдачић, Д., Лазаревић Ди Ђакомо, П.), 225-239, Београд
- Connel S, Hartman, D., (1998) *Ethnicity and Race, Making Identities in Changing World*, Pine Forge Press Sage Publications, London
- Лшонц А. (2001), „Културна плуралност, различитости или пракса прихватања“, *Нова српска политичка мисао*, вол. VIII, бр. 1-4, стр. 7-25, Београд

- Недељковић, С. (2007), *Част, крв и сузе. Огледи из антропологије етничитета и национализма*. Београд
- Прелић, М. (2008), *(Н)и овде, (н)и тамо: етнички идентитет Срба у Мађарској на крају XX века*, Посебна издања ЕИ САНУ 64, Београд
- Rapport, N., Overing J. (2000), „Culture“, in: *Social and Cultural Anthropology: The Key Concepts*, Routledge, London, pp. 92–102.
- Радојчић, М. (1996) „Политичка култура као фактор разумевања друштвених промена“, *Филозофија и друштво*, бр.9-10, стр. 185-192, Београд
- Руано-Борбалан, Ж. (2009) „Идентитет, ресурс за акцију“ *Идентитет(и)*, Слио, Београд, стр. 419-424.
- Павловић. М. (1991), „Глобализација и регионални културни идентитет“, *Појмовно-методолошки оквир проучавања етничког идентитета Срба у Батањи*, Београд
- Пузић, С. (2004) „Мултикултурализам и изазови посттрадиционалне плурализације“, *Политичка мисао*, вол. XLI, бр. 4, стр. 59–71, Zagreb
- Раденовић, С., (2006) „Национални идентитет, етничитет, (критичка) култура сећања“, *Филозофија и друштво*, 3/2, 2006, 220-237, Београд
- Рот, К. (2000), *Слике у Главама*, Београд
- Робинс К. (2008) „Ка Лондону: граду изван нације“, *Студије културе*, (прир. Ђорђевић, Ј), Службени гласник, Београд
- Смит, Е., (1998), *Национални идентитет*, Библиотека XX век, Београд
- Тијес А.М. (2009) „Културна производња европских нација“, *Идентитет(и)*, Слио, Београд
- Формозе, Б. (2009) „Расправе о етничитету“, *Идентитет(и)*, 295-312, Слио, Београд
- Халперн К, Руано-Борбалан К., прир. (2009), *Идентитет(и)*, Слио, Београд

Resume

The focus of this paper is on the cultural aspects of the phenomenon of national identity, namely the research of relations between culture / cultural identity and national identity with the aim of separation of positive features that define it as a socially productive form of social identification. Review of the destructive consequences of the political / ideological instrumentalization of identity discourse has been made to the extent it requires the separation of social and productive dimensions of the phenomenon of national identity from what instrumentation political strategy. The cultural and ethnic dimensions of national identity in the focus of this research for two reasons: because they are guided by the theory that such a political phenomena are reduced to their political and cultural aspects, and the lack of insight into those aspects of meaning in understanding the phenomenon of incompleteness, and because the literature often exactly cultural and ethnic dimensions of national identity, as opposed to indisputable civic and political dimension, qualifies as problematic in terms of essentialist interpretations, breeding dangers of political instrumentalization, as the origin of interethnic tensions / conflicts.

*The meaning of this observation lies in establishing such interpretative relationship between national identity and intercultural dialogue which accentuated the thing they can be compatible. National identity is viewed here primarily through collective cultural identity (identification with the symbolic systems *sopstevne* culture) or as socio/historical construct, and associatively productive form of social identification. Intercultural dialogue is understood as a socio-cultural assumption of international integration process, but also as a model for managing cultural diversity.*

The cultural identity of a nation that establishes the social interaction and an identity of an individual formula is the one based on the uniqueness of the institutional spheres of functioning as a social phenomenon, that becomes more than the reduced it on institutionalization and standardization, through the identification of citizens with its cultural foundations. In this sense, national capacities and wider forms of identification, democra-

tic political institutions in society, manifested its productive side, through the identification of citizens with cultural, symbolic dimensions of national identity, without which he would be merely a legal and political norms.

National identity is not incompatible with ideas and practices of intercultural dialogue, and not necessarily be in conflict with the processes of modernization, because that relation depends on the total relationship of society to the modernization process, and of its political culture (authoritarian or democratic in basis) of the discourse of national team that dominate the public sphere, that of her character. Respect for cultural pluralism and fragmentation as a feature of modern societies indicates the importance of open public sphere in different "voices", identities, interests, culture, as a sphere of constant changes made by communicative practices, as the balance of power among the ruling and competing discourses, and in terms of identity that it promotes and transform.

Овај рад је примљен 6. августа 2012. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 24. августа 2012. године.